

П. Ф. Рибалко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

АНАЛІЗ СИСТЕМОУТВОРЮЮЧИХ КОМПОНЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО КЕРІВНИЦТВА САМОВИХОВАННЯМ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ У СТРУКТУРІ ДІЯЛЬНОСТІ СКАУТСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

У статті визначено суть, основні характеристики системи самовиховання в скаутизмі, розкрито функціональні можливості скаутської системи виховання і самовиховання, науково обґрунтовано напрями застосування системи самовиховання скаутингу у діяльності сучасних дитячих і молодіжних організацій.

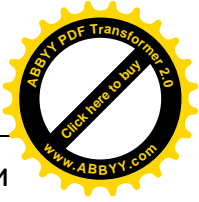
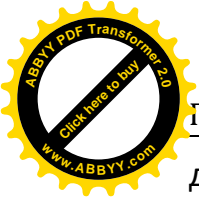
Ключові слова: самовиховання, скаутинг, виховна система, діти, підлітки, громадська організація, самореалізація, самоствердження, виховання, педагогічні категорії, ідеал виховання, скаутський патруль.

Постановка проблеми. Важливою проблемою сучасного суспільства є проблема виховання дітей та молоді, оскільки суттєво знизилася роль громадських, дитячих організацій, значно зменшилася кількість державних та відомчих закладів, клубів, секцій, творчих студій тощо, порушилися взаємодії школи і соціальних інститутів виховання, у зв'язку з чим виникла гостра потреба у побудові системи виховання з урахуванням сучасних умов життя [5, 6].

Оновлення сутності дитячого руху вимагає перегляду мети, завдань, змісту, форм, методів та засобів роботи з дітьми. Цілком очевидно, що нині головні зусилля мають бути спрямовані на те, щоб полегшити соціалізацію дітей, створити умови для всебічного розвитку особистості через розмаїття форм діяльності [2].

Пізнаючи світ і себе як його частину, вступаючи в різноманітні стосунки з людьми, дитина стає членом суспільства. Причому в такому разі діяльність дитячої організації полягає не у підміні школи як соціального інституту, основним завданням якого є залучення дітей і підлітків до життєво необхідних знань, а через притаманні цій організації специфічні форми і методи роботи створити необхідні умови для самореалізації і самоствердження особистості, апробації отриманих знань у реальних стосунках [7].

У сфері суспільного життя на одне з перших місць висувуються проблеми становлення розвитку творчої особистості. Сьогодні в Україні діють спілки підлітків й учнів, з'являються різноманітні об'єднання за інтересами і напрямами соціальної діяльності. Одна з відмінних ознак сучасного етапу розвитку дитячого руху полягає в тому, що жодна з

дитячих організацій не претендує на монопольне право представляти інтереси дітей і юнацтва [6].

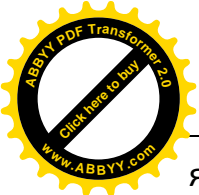
Становлення особистості – досить складний процес, зумовлений цілою низкою чинників, що визначають його протікання та результат. Однак, незважаючи на різноманітні підходи до цієї проблеми, загально визнано, що провідним фактором цього процесу є самовиховання [1].

Одним із значних резервів докорінного покращання якості виховної роботи дитячого руху є активізація людського фактору, коли зовнішній виховний вплив органічно поєднується з активністю особистості у власному розвитку і вдосконаленні.

Аналіз актуальних досліджень. Методологічною основою дослідження є теорія наукового пізнання, концепція розвитку людини, положення про об'єктивно закономірний характер суспільних явищ, їх взаємозв'язку і взаємозумовленості, положення про конкретно-історичний підхід до вивчення педагогічних явищ, теорія взаємодії процесів виховання і само-виховання. Теоретичною основою стали наукові праці з теорії та історії педагогіки, психології, філософії, історії, а саме: А. Макаренка, В. Сухомлинського, М. Монтесорі, С. Смайльс, Д. Карнегі, Е. Кей, М. Новикова, з питань виховання та самовиховання молоді, теорії самовиховання: Л. Рувинський, А. Арет, А. Соловйова, І. Донцов, Г. Костюк, Ю. Орлов, А. Кочетов, Н. Ничкало. Питання, пов'язані із самопізнанням, самовдосконаленням особистості, порушувалися ще в найдавніших філософських системах і відображені у творах філософів Стародавньої Греції і Риму. Пізніше значний внесок у їх вивчення зробили такі мислителі, як Я. Коменський, Д. Локк, О. Декарт, І. Гете та ін. Вивчали проблему самовиховання М. Монтесорі, Д. Карнегі, С. Смайльс, Е. Кей, М.Новиков, М. Пирогов, К. Ушинський, С. Шацький, О. Ковальов, Л. Рувинський, Ю. Старосольський.

Проблемі самовиховання особистості, її практичній реалізації значну увагу приділив засновник скаутського руху Р.С. Баден-Пауелл, який підкреслював, що скаутська організація – це передусім виховна організація, діяльність якої спрямована на те, щоб доповнити сімейне та шкільне виховання [1].

В основі системи скаутингу лежить ідея всебічного розвитку особистості, в якій не останню роль відіграє самовиховання. Самовиховання виконує роль своєрідного внутрішнього двигуна, значно активізує процес формування особистості, прискорює розвиток трудових, моральних та вольових якостей. У скаутизмі самовиховання розглядається

як цілеспрямована, планомірна робота над собою кожної особистості і колективу з формування і самовдосконалення. Скаутська методика враховує і використовує психологічні особливості дитячого віку, які вимагають застосування різноманітних заохочень, надання можливості обирати відповідний ступінь складності випробування згідно із захопленнями і цінностями, сформуванню корисні для життя вміння і навички. Це сприяє виробленню характеру, використанню принципів конкуренції особистостей. Система скаутингу ставить в основу своєї діяльності турботу про людей і навколишнє середовище, у цьому полягає значний виховний потенціал [8].

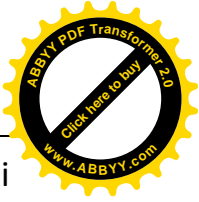
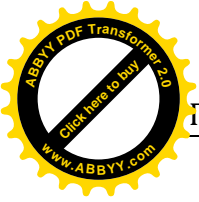
Відповідно до вікових особливостей у системі скаутингу діє методика професійної спрямованості. Створюються групи за інтересами, що спеціалізуються у певному виді діяльності. Така система формує у дітей і підлітків цінності, які сприяють саморозвитку і самовихованню особистості. Оволодіння скаутськими знаннями і вміннями приводить до виховання сили волі, дисциплінованості, характеру.

Самовиховання – це вольова діяльність особистості, спрямована на формування високоморальної поведінки, розвиток вимогливості до себе, самооцінки. Усе це відображено в роботі скаутської організації, оскільки серед її основних принципів – духовне зростання, виховання громадянського обов'язку, прагнення стати справжнім громадянином.

Експериментальною базою дослідження стала база заміського наметового оздоровчого табору скаутських організацій «КУРГАН» (с. Курган, Лебединського району Сумської області).

Виклад основного матеріалу. Здійснений аналіз поняття «самовиховання» дав змогу виявити основні елементи самовиховання, що виступає напрямом, методом і результатом розвитку особистості й ґрунтується на самоуправлінні поведінкою і діяльністю особистості [3].

Самовиховання – це усвідомлений, керований самою особистістю саморозвиток, в якому планомірно формуються якості, характер і здібності людини, причому функції вихователя поступово передаються вихованцеві. Частина педагогів указують на те, що самовиховання – добровільна діяльність, результативність якої залежить від гармонійної єдності зовнішніх вимог і внутрішніх прагнень самої особистості, її бажання стати кращим. Якщо виховання, як засвідчують деякі дослідники, може інколи здійснюватися незалежно від волі і бажання вихованця, то самовиховання як процес усвідомленого, цілеспрямованого і бажаного розвитку сил можливе лише за умови єдності сприятливих зовнішніх факторів і певних внутрішніх передумов [2, 7, 9].

Самовиховання виступає суб'єктивним відображенням виховання і виконує відповідні функції. У процесі доросління вихованці виявляють дедалі більшу активність, а закріплення і поглиблення результатів виховання відбувається завдяки зусиллям самих дітей. У формуванні особистості самовиховання є провідним напрямом самовизначення і самоствердження особистості у суспільстві, одночасно виступає формою реалізації індивідуальних задатків особистості завдяки її власним зусиллям.

Становлення особистості дитини, її виховання і самовиховання відбуваються в спілкуванні з оточуючими людьми. Порівнюючи вчинки дітей з поведінкою близьких до них людей – батьків, вихователів, ровесників, починаєш усвідомлювати, що психологічні особливості дітей безпосередньо залежать від досвіду спілкування з ними. Це приводить, у свою чергу, до висновку про необхідність пошуку джерел формування і причин зміни певних особистісних якостей підлітків в особливостях діяльності тих соціальних об'єднань, активними членами яких вони є [2]. З-поміж інших таких об'єднань виступає і скаутська організація.

Скаутська організація ставить перед собою такі завдання:

- сформуванню індивідуального характеру (почуття обов'язку, рішучість, витривалість, терпіння, вміння покладатися на себе і бути винахідливим у скрутних ситуаціях, благородність і доброта у ставленні до інших);
- розвинути в дитини любов і звичку до праці;
- навчити молоду людину служити іншим і проїнятися бажанням цього служіння;
- виховати в ній почуття патріотизму.

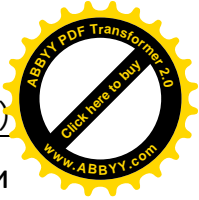
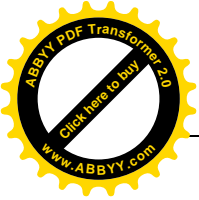
Скаутська методика самовиховання ґрунтується на членстві та поступальній програмі і здійснюється:

- в патрульній системі, яка допускає дітей до бажаного ними членства в групі патрулі, де спочатку проводить заняття скаут-лідер, а потім діти стають більш самостійні в управлінні;
- у ряді ступінчатих проб і застосувань, накладанні більшої відповідальності за себе й інших. Це допомагає одержати певні знання, сформуванню вміння співкерувати з іншими [8, 10].

У скаутизмі самовиховання – це процес розвитку особистості з метою розкриття свого максимального потенціалу[1].

Тому метою самовиховання в скаутській організації є розвиток «доброї, повноцінної людини і справжнього громадянина» (Р. Баден-Пауелл). Найважливішими аспектами розвитку самовиховання в скаутизмі є:

- виховання самоповаги;

- вироблення самодисципліни (мати над собою контроль, бути врівноваженим);
- формування вміння самоаналізу (розуміти власні потреби і зміни в житті);
- вміння самостійно ухвалювати необхідні рішення.

В системі скаутингу самовиховання у формуванні особистості виконує такі функції:

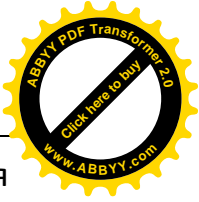
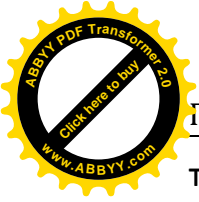
- відбиває міру засвоєння особистістю, що формується, вимог суспільства;
- виступає реальною можливістю врахування та вдосконалення індивідуальних особливостей особистості завдяки її власним зусиллям;
- є показником ефективності виховної роботи.

Педагогічна допомога в самовихованні скаутів полягає в організації цілеспрямованих зв'язків особистості з навколишнім середовищем, в активному керівництві складним внутрішнім духовним життям вихованця. Педагогічне керівництво самовихованням скаута в основному відбувається за такими напрямками:

- визначення рівня вихованості, здатності працювати над собою;
- стимулювання самопізнання;
- формування ідеалу для наслідування в самовдосконаленні;
- установа зв'язку покликання-самовиховання;
- активізація вольових зусиль, спрямованих на самовиховання;
- створення поля вільного часу для всебічного розвитку;
- використання різних видів діяльності, які створюють умови для активного самовиховання;
- систематичне заохочення активності у напрямку до самовдосконалення.

Отже, розгортання самовиховання вимагає докорінної зміни характеру відносин між вихователем і вихованцем. У скаутській організації панують рівнопартнерські відносини, коли слова вихователя, звернені до свого вихованця, сприймаються як порада доброго друга, однодумця. Роль дорослих у скаутизмі не розглядається як контроль, тому що діти і молодь можуть усебічно розвиватися тільки в умовах поваги їх особистості. Лідер у цій організації має можливість використовувати важливий інструмент впливу на дітей – їх власну думку [7, 9].

Протягом усього часу функціонування скаутського руху важливим інструментом у досягненні основної мети виступають скаутські методи, які визначаються через обіцянку і закони, навчання через справу; членство у

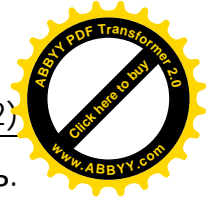
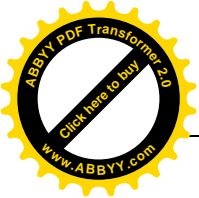

таких групах (наприклад патруль), що включають прийняття відповідальності і підготовку до самоконтролю під керівництвом дорослих, спрямованих на розвиток характеру і набуття знань, упевненості в собі, надійності і здатності як до співробітництва, так і до керівництва; прогресивні і стимулюючі програми різноманітних заходів, які базуються на інтересах учасників, включаючи ігри, корисні навички і служіння суспільству, які розвиваються здебільшого на свіжому повітрі у прямому контакті з природою [1].

Програми розвитку скаутів мають конкретний і дійовий характер, гармонійно поєднують інтелектуальне, трудове і фізичне насичення. Система скаутських відзнак має на меті підкреслити особливості скаутської діяльності. Кожен етап проходження скаутських випробувань ускладнюється. Однак головна увага при цьому приділяється чесній грі, солідарності, самостійності учасників, їх знанням. Проведення різних зборів патруля, видів діяльності включає такі теми, які відповідають підготовці до складання різноманітних тестів. Важливого значення набувають тут ігри, які складені так, що за їх допомогою діти пізнають навколишній світ. Тут виробляються вміння, необхідні для життя у природі. Усе це безпосередньо впливає на розвиток самовиховання особистості, формування її світогляду. До скаутів, що пройшли різні випробування, ставляться з довірою ровесники, скаут-лідери, вони стають самостійними людьми, уже в різних ситуаціях зуміють віднайти потрібне рішення, повести інших правильним шляхом. За допомогою скаутських випробувань створюються умови для самовиховання, проводяться спостереження за діяльністю скаута в атмосфері самовиховання. Скаут виробляє, оформлює і закріплює певні риси характеру. Дітям дається можливість виявити і показати набуті вміння [8, 9, 10].

Етапи власного зростання дають дитині реальну перспективу саморозвитку, коли від досягнення певного рівня вона зможе дійти до такого, який дає змогу ділитися з іншими власними знаннями і вміннями. Умови для саморозвитку і успішного руху вперед створює система скаутських спеціальностей. Самовиховання в скаутизмі стає основним напрямом самовдосконалення особистості.

Методи і форми організації самовиховання дітей і підлітків допомагають їм розвивати і використовувати власні можливості. У змаганнях, різних ігрових ситуаціях скаути вчаться спостерігати за собою, вивчати інших, бачити ситуацію, тобто орієнтуватися в собі, людях, обставинах. І одночасно вони вчаться самі виявляти впевненість, твердість характеру, стійкість позиції, переконливість [3, 4, 6].

Провідним засобом самовиховання скаутської методики є діяльність. Самовиховання в скаутизмі залежить від спільної для різних видів діяльності внутрішньої структури: мотиву, мети, особистісного смислу, який певним чином оцінюється людиною. Кожен вид такої діяльності містить необхідні компоненти для засвоєння відповідних знань, переживань, відносин. Це означає, що у всебічному самовихованні один вид діяльності не може замінити інших. Ось чому у скаутській організації у процесі самовиховання завдання морального, фізичного, вольового та естетичного самовиховання здійснюються дітьми та підлітками одночасно [1].

Ефективність організації самовиховання скаутів залежить від створення відповідних зовнішніх та внутрішніх умов, які спонукають до систематичної роботи над собою. Зміст роботи над собою, програма самовиховання скаутської організації визначає у цілому результат самопізнання.

Результати дослідження дозволили зробити такі **висновки**:

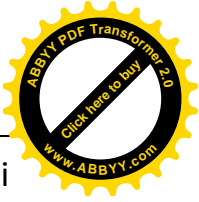
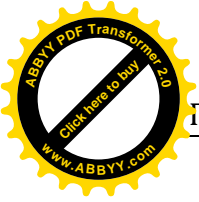
1. У вітчизняній історико-педагогічній науці скаутинг розглянуто як систему організації і керівництва самовихованням, що виступає провідним компонентом виховної роботи. Йому підпорядковуються всі інші складові діяльності скаутської організації, в основу якої покладено принципи демократизму і гуманізму, особистісно орієнтований підхід у взаємовідносинах.

2. Скаутинг як педагогічна система включає ефективні засоби стимулювання самовиховання:

- постійне заохочення до самовдосконалення;
- система прогресивного тестування
- розвиток навичок самоконтролю за допомогою певних вправ;
- індивідуальні програми розвитку особистості;
- прогресивні і стимулюючі програми різноманітних заходів, які враховують інтереси учасників організації.

3. Самовиховання як складна розгорнута система принципів, форм, методів, напрямів діяльності скаутів ґрунтується на активізації внутрішніх потенційних можливостей та резервів вихованців. Скаутський метод визначається через обіцянку і закони; навчання через справу; членство у малих групах; стимулюючі програми різноманітних заходів; гру.

Важливими формами роботи в організації самовиховання в скаутській організації є патрульна система, табори, скаутські заняття, довготривалі навчальні програми, поступове досягнення сходин зростання скаутів (певні ступені досягнення), або система скаутських розрядів.

Великого значення у формуванні і розвитку особистості в системі скаутингу надають естетичному, трудовому, моральному, фізичному самовихованню.

4. Педагогічні умови підвищення ефективності процесу самовиховання дітей і підлітків полягають насамперед у наданні можливості вихованцям випробувати себе у різноманітних специфічних для скаутингу видах діяльності.

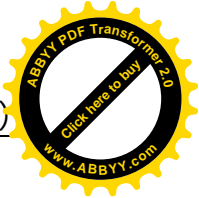
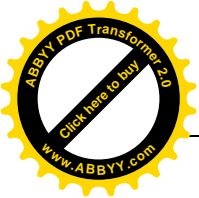
5. Педагогічне керівництво самовихованням дітей і підлітків у скаутській організації забезпечує створення умов для реалізації власної активності вихованців через створення гуманних відносин між дітьми і дорослими, специфічні позиції керівника – скаут-майстра як старшого товариша, підтримку та допомогу за умови свободи та відсутності жорсткого контролю. Взаємовідносини між скаутами будуються на суб'єкт-суб'єктних рівнопартнерських позиціях.

6. Виховна робота скаутингу ґрунтується на врахуванні вікових та індивідуально-психологічних особливостей вихованців. Так, дошкільники (кабскаути) мають виконувати обіцянку і закони, які вони створюють самі. Кабскаути (5–12 років) ставлять перед собою такі цілі: розвивати та виховувати громадянські якості, виховувати повагу до себе й інших людей, визначити, що для людини найпотрібніше. Бойскаути (12–15 років) спрямовують самовиховання на розвиток самостійності. Скаут повинен виконувати свої обов'язки так, щоб у них виявлялася їх власна самостійність.

7. Результатом самовиховання в роботі скаутів є прискорення розвитку самосвідомості, зокрема таких її утворень, як рефлексія, самооцінка, самоповага, впевненість у собі.

На основі спостережень за діяльністю скаутських організацій можна виділити компоненти, що мають актуальне значення і можуть бути використані в сучасних умовах:

- цілеспрямованість усіх видів роботи зі скаутами, за яких кожен захід ураховує основні цілі і завдання виховання і самовиховання;
- реалізація на практиці принципів вікового підходу і вимог поступовості, прогресу, конкретності, що відображаються в розподілі групи на рівні секції, наявності перспективних програм-тренувань, послідовному ускладненні знань, елементах новизни, підтримці постійного ентузіазму, наданні поля діяльності для задоволення активності;
- ефективний виховний вплив скаут-лідерів, батьків;
- факт використання змагань, романтики, різнобарвності церемоній;
- наявність елемента зацікавлення, використання активних видів діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баден-Пауэлл Р. Скаутинг для мальчиков / Р. Баден-Пауэлл. – Лондон, 1908.
2. Бех І. Д. Цінності як ядро особистості / І. Д. Бех // Цінності освіти і виховання: наук.-метод. зб. / [ред. О. В. Сухомлинська]. – К., 1997. – С. 8–11.
3. Голуб Т. Виховуємо обдарованих дітей (Батьківський катехізис, або Закони розумно-організованого сімейного виховання школярів) / Т. Голуб // Завуч. – 2004. – № 22. – С. 47–53.
4. Гончар Т. Заняття психолога з підлітками / Т. Гончар. – К. : Шкільний світ, 2006. – 120 с.
5. Державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2002 року. – К. : Держ. Ін-т проблеми сім'ї та молоді, 2003. – 232 с.
6. Дитинство в Україні: права, гарантії, захист. Ч. 1. – К. : АТ Вид-во «Столиця», 1998. – 248 с.
7. Кравченко Л. Ю. Дослідження місця творчості в процесі самоактуалізації особистості / Л. Ю. Кравченко // Наука і життя: українські тенденції, інтеграція у світову наукову думку : матеріали п'ятої Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., 20–22 трав. 2009 року. Ч. 3. – К., 2009.
8. Кудряшов Ю. В. – Российское скаутское движение. Исторический очерк : науч. изд. / Ю. В. Кудряшов // Архангельск : Изд-во Помор. Гос. ун-та, 1997.
9. Курсовой материал для подготовки скаутских руководителей // История скаутского движения. Гл. 2. / [Из арх. О. Е. Левицкого]. – Санта-Роза ; Калифорния, 1995.
10. Шободоева А. – Российский скаутинг: история, теория, практика / А. Шободоева. – Омск : Изд-во госпедуниверситета, 1995.

РЕЗЮМЕ

П. Ф. Рибалко. Анализ системообразующих компонентов педагогического руководства самовоспитанием детей и подростков в структуре деятельности скаутской организации.

В статье определена сущность, основные характеристики системы самовоспитания в скаутизме, раскрыты функциональные возможности скаутской системы воспитания и самовоспитания, научно обоснованы направления применения системы самовоспитания скаутинга в деятельности современных детских и молодежных организаций.

Ключевые слова: самовоспитание, скаутинг, воспитательная система, дети, подростки, общественная организация, самореализация, самоутверждение, воспитание, педагогические категории, идеал воспитания, скаутский патруль.

SUMMARY

P. Ribalko. Analysis of the components backbone pedagogical management self-children and youth in the structure of scout organization.

The content of this paper is to some effect, the main characteristics of the system in a self-skautizmi, the disclosure features scouting system of education and self-education, the scientific justification for the use of self-direction in the scouting activities of modern children's and youth organizations.

Key words: self, Scouting, educational system, children, adolescents, social organization, self, self-education, educational categories, the ideal of education, scout patrol.